

Anneke Kramer

Peter van Gestel, *Winterijs*. Fontein, 2001, ISBN 90 261 1740 x

'sneeuw van vroeger
die niet smelten wil'

Met dit citaat uit Remco Campert's *Amsterdamse dagen* begint Winterijs, een boek over de vriendschap tussen twee tienjarige jongens, de Nederlandse Thomas en de joodse Zwaan, vlak na de tweede wereldoorlog in Amsterdam. Beide jongens zijn anders dan anders. De moeder van Thomas, de hoofdfiguur, is in de winter van 1945 overleden aan de griep. Thomas blijft achter met zijn vader, een dromerige, excentrieke man die de kost probeert te verdienen met schrijven. Daarin slaagt hij maar matig, zodat hij steeds baantjes moet zoeken om wat geld te verdienen. Na de zomervakantie van 1946 komt Zwaan als nieuwe leerling in de klas van Thomas. Zwaan is ook anders, omdat hij er anders uit ziet, omdat hij nieuw is en om wat hij heeft meegemaakt. Dat wordt echter pas in de loop van het boek duidelijk.

Thomas en Zwaan trekken steeds meer met elkaar op. Het contact wordt intenser als Thomas een tijdje bij Zwaan gaat logeren, omdat zijn vader een baantje heeft in Duitsland. Het is dan hartje winter en zeer koud, de bloemen staan op de ramen. Zwaan woont met zijn tante Jos en zijn nichtje Bet. Tante Jos is een ziekelijke vrouw, die meestal op de bank ligt. Iedereen moet zachtjes doen voor haar. Bet, 13 jaar, doet het huishouden en gaat niet naar school. Volgens de normen van tante Jos en Bet is Thomas maar een vies en onopgevoed ventje en dat steken ze niet onder stoelen of banken. Thomas is zoveel luxe en rijkdom niet gewend, hij geniet er volop van.

Langzaam maar zeker wordt hem duidelijk wat Zwaan, Bet, tante Jos en de andere joden is overkomen in de oorlog. Daar had hij geen idee van. De hele familie van Zwaan en Bet is omgekomen. Alleen oom Aaron, een broer van Zwaan's vader, heeft de oorlog overleefd. Hij is voor de oorlog naar Amerika gemigreerd. Zwaan heeft ondergedoken gezeten bij vrienden van zijn ouders en is de hele oorlog het huis niet uit geweest. Tante Jos en Bet hebben overleefd, omdat tante Jos niet joods is. Tante Jos wordt echter sindsdien verteerd van verdriet door het verlies van haar man.

Op een dag, als het minder koud wordt en het ijs op de ruiten aan het smelten is, is tante Jos helemaal de kluts kwijt. Ze weet niet meer wie ze is en waar ze is. Ze wordt opgenomen in een psychiatrische inrichting. En daarmee eindigt niet alleen de logeerpunt van Thomas bij Zwaan, maar ook hun contact. Zwaan en Bet worden ondergebracht bij de onderduikouders van Zwaan in Deventer.

Thomas gaat naar zijn tante. Niet lang daarna komt zijn vader terug uit Duitsland. Thomas is even thuis om vervolgens met zijn vader mee te gaan naar Apeldoorn waar zijn vader een nieuw baantje heeft. Als ze daarvandaan terugkomen in Amsterdam, hartje zomer, blijkt Zwaan vertrokken te zijn naar zijn oom Aaron in Amerika. Zwaan motiveert zijn vertrek in een brief aan Thomas als volgt: 'Weet je wat het is, Thomas? Ik had geen herinneringen in Nederland. Deventer was niet meer dan een herinnering van een paar minuten, begrijp je? Ik kende niemand van vroeger. Ik wist niets van kleuterscholen en zo, niets van spelen op straat. Nu heb ik hier in Amerika wel herinneringen. Ik herinner me...'

Thomas gaat naar zijn tante. Niet lang daarna komt zijn vader terug uit Duitsland. Thomas is even thuis om vervolgens met zijn vader mee te gaan naar Apeldoorn waar zijn vader een nieuw baantje heeft. Als ze daarvandaan terugkomen in Amsterdam, hartje zomer, blijkt Zwaan vertrokken te zijn naar zijn oom Aaron in Amerika. Zwaan motiveert zijn vertrek in een brief aan Thomas als volgt: 'Weet je wat het is, Thomas? Ik had geen herinneringen in Nederland. Deventer was niet meer dan een herinnering van een paar minuten, begrijp je? Ik kende niemand van vroeger. Ik wist niets van kleuterscholen en zo, niets van spelen op straat. Nu heb ik hier in Amerika wel herinneringen. Ik herinner me...'

Behalve de verschrikkingen van de oorlog en de gevolgen daarvan voor kinderen, die als een rode draad door het verhaal lopen, zijn Thomas en Zwaan ook gewone jochies van tien. Ze halen kattenkwaad uit, spelen op het ijs, zwerven door Amsterdam, gaan naar de film en bovenal, zij doen hun eerste ervaringen op met verliefdheid. Aanvankelijk is Thomas smoor op Liesje, een meisje uit zijn klas, maar als hij Bet beter leert kennen wordt hij smoor op haar. Alhoewel? Hij vindt het helemaal niet leuk als Zwaan smoor op Liesje wordt!

Wat maakt dit boek zo bijzonder, wat leert het ons? Peter van Gestel is er in geslaagd om op overtuigende en indringende wijze te beschrijven hoe kinderen doorleven na groot verlies en met groot verdriet, en wat de mogelijkheden en onmogelijkheden zijn van een vriendschap tussen twee jongens die 'anders zijn' en verlies delen maar verder enorm van elkaar verschillen.

De tweede wereldoorlog en de jodenvervolgving vormen het decor waarbinnen het verhaal zich afspeelt. Door wat Zwaan, Bet en tante Jos in deze oorlog is overkomen stukje bij beetje te onthullen gedurende het verhaal, wordt aangrijpend duidelijk hoe ondraaglijk groot hun verlies is. Ook de onmogelijke opgave om hiermee door te leven en tegelijk het leven toch te leven, weet Van Gestel goed te beschrijven. Thomas heeft een hele andere oorlog meegemaakt. Hij weet niets van de verschrikkingen die de joden zijn overkomen; hij kent vooral de armoede en de moeite die zijn vader moet doen om wat geld te verdienen. Zijn leven wordt meer getekend door het overlijden en gemis van zijn moeder en de tijdelijke afwezigheid van zijn vader die in Duitsland werkt. Toch is gemis wat beide jongens bindt naast hun anders zijn (Thomas is een arme halve wees met een gekke vader, Zwaan een ouwelijke joodse wees). Dat maakt het voor beiden mogelijk vriendjes te worden. Door de logeerpartij van Thomas bij Zwaan verstevigt de band en zijn ze in staat hun verdriet te delen, zij het heel voorzichtig en mondjesmaat. Dan worden echter de verschillen tussen beide ventjes ook duidelijker: het rijke, chique en welgemanierde milieu van Zwaan tegenover de vieze, arme en onbehouwen Thomas; maar ook de verschillen in verlies. Hoe erg het ook is om je moeder te verliezen en je vader tijdelijk te moeten missen, het verlies van Zwaan en zijn huisgenoten is zoveel groter, te groot. Hoewel hun vriendschap op brute wijze wordt verbroken door de gekte van tante Jos en het einde van de logeerpartij die dat tot gevolg heeft, zijn er ook in het verhaal al aanwijzingen dat hun vriendschap hoe dan ook zal eindigen. Er is het gevoel van Thomas dat Zwaan iets verzwijgt, de oom in Amerika en het ijs op de ruiten dat smelt. Ook de titel van het boek, *Winterijs*, ijs dat volgens Zwaan *misschien* nooit meer smelt, verwijst er mogelijk naar. Misschien heeft Van Gestel daarmee willen aangeven dat deze vriendschap alleen maar kon bestaan bij de gratie van de eindigheid ervan. Hoe graag de hoofdrolspelers ook wilden dat het ijs nooit zou smelten, ijs in Nederland smelt altijd als het zomer wordt. De trauma's van Zwaan zijn te groot voor blijvende vriendschap, zijn sneeuw van vroeger kan niet smelten. Wat overblijft is heimwee naar een vriendschap die was en daarmee is de eerste herinnering geschapen.

Anneke Kramer is huisarts